

Libera, Zdzisław

Sprawozdanie z działalności TNW : Sprawozdania z działalności Wydziałów TNW : Wydział I językoznawstwa i historii literatury : Streszczenia : Narodziny nowoczesnej kultury w Polsce : (o kulturze polskiego Oświecenia)

Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego 48, 91-92

1985

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

NARODZINY NOWOCZESNEJ KULTURY W POLSCE
(O KULTURZE POLSKIEGO OŚWIECENIA)

W drugiej połowie XVIII w. nastąpiły w Polsce przemiany w życiu gospodarczym, społecznym i kulturalnym, które określiły dalszy jej rozwój w wieku XIX. Mówiąc o powstawaniu nowoczesnej kultury w Polsce mamy na myśli pojawienie się na widowni życia takich zjawisk społecznych i kulturalnych oraz takich instytucji, które rozwinęły się w dalszym toku dziejów i stanowiły dla wieku XIX, a nawet dla wieku XX zasadnicze wyznaczniki życia kulturalnego.

Historycy życia gospodarczego dostrzegają w owym czasie zjawiska, które w ogólnych ramach stosunków feudalnych prowadzą do kapitalizmu. Na tle przemian w ekonomice kraju kształtuje się nowoczesne pojęcie narodu, które przestaje już oznaczać jedynie warstwę szlachecką, ale obejmować zaczyna inne stany: mieszczaństwo a nawet lud. Przemiany w świadomości społecznej znajdują odbicie w działalności rozmaitych instytucji, które w tym czasie bądź powstają, bądź zmieniają swój charakter. Komisja Edukacji Narodowej, świecka instytucja kierująca szkolnictwem, ogarnia swą działalnością cały kraj i przyczynia się do reformy szkół na wszystkich ich poziomach w dziedzinie programów i treści nauczania, jak też w zakresie organizacji. Reforma opiera się na racjonalnych przesłankach i założeniach nowej pedagogiki.

Na drugą połowę XVIII w. przypada rozwój czasopiśmiennictwa w Polsce. Zarówno prasa codzienna, jak też liczne periodyki spełniają ważną funkcję społeczną. Są narzędziem kształtowania opinii społecznej, z drugiej zaś strony stają się trybuną ułatwiającą wypowiedzi obywateli na temat życia publicznego. Wraz z rozwojem czasopism obserwuje się wzrost znaczenia literatów jako profesjonalnej grupy społecznej. Rozwój drukarni, księgarń, różnego rodzaju gabinetów lektury i wypożyczalni książek sprzyjał intensywnemu obiegowi książki. W drugiej połowie XVIII w. następuje demokratyzacja książki, która dociera do rodzin mieszczańskich. Otwarcie sceny publicznej w Warszawie, czyli Teatru Narodowego, otwiera nowy rozdział w historii teatru polskiego. Teatr przestał być tylko teatrem szkolnym lub dworskim, ale zaczął spełniać ważną rolę wychowawczą i społeczno-polityczną.

Stał się środkiem oddziaływania patriotycznego, czego przykładem było wystawienie *Powrotu posła Niemcewicza* i *Krakowiaków i górali Bogusławskiego*. Istotnym elementem rozbudowanego życia literackiego była krytyka literacka, która objawiała się w roli informatora, sędziego i twórcy programów estetycznych. Czasopisma publikowały recenzje książek, pojawiały się głosy polemiczne w dyskusjach literackich.

Jednym z przejawów kultury literackiej było powstanie nowoczes-

nej powieści, gatunku literackiego, który z wątkiem fabularnym łączył treści wychowawcze, satyryczne i przygodowe. Powieść zaczęła z czasem wypierać inne gatunki literackie i stała się lekturą szerokich rzesz czytelnicych trafiając tam, gdzie nie trafiała poezja.

W dobie Oświecenia rozpoczął się świadomy ruch w obronie języka, ukazywały się rozprawy poświęcone językowi ojczystemu, a w szkole podniesiono wagę i znaczenie języka polskiego. Nie można się dziwić, że redakcja *Słownika języka polskiego* pod przewodnictwem Witolda Doroszewskiego uznała za właściwe uwzględnić również źródła językowe z drugiej połowy XVIII wieku.

Janusz Siatkowski

PIERWSZE POLSKIE WYDANIE „HISTORII RZYMSKICH”

W Kolonii, w serii „Slavische Forschungen”, ukazać się ma przygotowane przeze mnie — przy pomocy prof. Reinholda Olescha — fotofsetowe wydanie *Historii rzymskich* z 1543 r. Unikat tego zabytku w wydaniu Macieja Szarffenberga znajduje się w Bibliotece Monachijskiej pod sygnaturą Rar 823. Znany on był już Brücknerowi (wtedy miał sygnaturę M. misc. 163), ale później w związku ze zmianą sygnatury przez dłuższy czas uchodził za zaginiony.

Oprócz tekstu *Historii rzymskich* wydanie to będzie zawierać przypuszczalne jego źródła: rozdz. III (*Historia o Apollonie*) jest tłumaczeniem odrębnego wariantu czeskiego, rozdz. XXXVIII i XXXIX (*Żywoty świętego Aleksego i Eustachiusza*) są przeróbkami oddzielnego wydania wcześniejszego tych *Żywotów* przez Szarffenberga z 1529 r., a pozostałe 37 rozdziałów wykazują zgodności z łacińskimi wersjami *Gesta Romanorum* i zostały najpewniej przetłumaczone bezpośrednio z łaciny.

Historie rzymskie z 1543 r. pod względem językowym są bardzo niejednolite. Wynika to z zebrania w jedną całość tłumaczeń różnego autorstwa, opartych na różnych wzorach łacińskich i czeskich. Część początkowa wykazuje wiele cech charakterystycznych dla Jana Sandeckiego-Maleckiego, część dalsza z kolei ma cechy właściwe Janowi z Koszyczek. Fakt, że przytaczanych przez Jana Sandeckiego-Maleckiego w polemice językowej z Janem Seklucjanem w *Defensio verae translationis corporis catechismi* z 1547 r. form gen. i loc. sg. fem. przymiotników na -e z *Historii rzymskich* w wydaniu z 1543 r. już nie ma oraz liczne archaizmy pisowniowe, fonetyczne, morfologiczne i słownikowe zabytku dowodzą, że tłumaczenie, przynajmniej pewnej części opowiadań, zostało dokonane na wiele lat przed wydaniem z 1543 r. Wcześniejszych wydań mogło być nawet kilka, a pierwsze nawet z około 1530 r., mniej więcej współczesne wydaniu *Żywotów Aleksego i Eustachiusza*. Ze względu na datę powstania oraz objętość *Historie rzymskie* należą do cenniejszych zabytków języka polskiego.